

SPIŠÁK MONIKA*

A HÁROM PRÁGAI EGYEZMÉNY. CSEH CENTRALIZÁCIÓS TÖREKVÉSEK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁNI CSEHSZLOVÁKIÁBAN

PRAGUE AGREEMENTS (1945–1947). POLITICS OF CENTRALIZATION IN THE POSTWAR CZECHOSLOVAKIA

ABSTRACT

The status of Slovakia was the main question in liberated postwar Czechoslovakia. The so-called Košice government program adopted on 5 April 1945 denominated the Slovaks „a nationally sovereign nation” but the division of powers between Slovak National Council and the central government was not clear. The first Prague Agreement in 1945 declared that the national organ in Slovakia is the Slovak National Council with a Board of Commissions as its executive body. As a result of the elections in 1946 the Democratic Party had a clear majority in Slovakia but in the czech lands the Communists obtained 41% of the votes. After the elections the main goal of the central government and the Slovak Communist Party became the limitation of Slovak autonomous rights. The result was the second and the third agreement. These documents finally reduced slovak institutions to regional administrative unit of the Prague government.

1. Bevezetés

Szlovákia államjogi státusza kétségtelenül a szlovákság 20. századi történetének legneuralgikusabb pontja. Ennek mentén formálódott a fudák mozgalom, melynek autonómia-törekvése – illetve ennek a törekvésnek a cseh részről való elutasítása – végső soron elvezetett a világháború tragédiájához: az önálló szlovák állam kikiáltásához, amiért a szlovákoknak nagy árat kellett fizetniük.

A náci Németország csatlósaként az ország de facto a háború vesztesei közé tartozott, amely státusz hosszú időre megbélyegezte a hazai politikai palettát. De jure azonban az újraformálódó Csehszlovákia részeként Szlovákia is a győztesek közé tartozott. Azzal, hogy a nagyhatalmak még a háború alatt elismerték a csehszlovák emigráns kormányt, a szlovákkérdés megoldását gyakorlatilag belüggé tették.¹

2. Előzmények: a Szlovák Nemzeti Felkelés és a kassai kormányprogram

A szlovák országrész jogállásának kérdése volt a szlovák nemzeti felkelést kiobbantó hazai ellenállás és a különféle emigráns csoportok fő problémája is. A különböző csoportok politikai programja ugyan eltért, közös pontot jelentett azonban, hogy az elérendő célok minimumát az autonómiában határozták meg. A München előtti köztársasági modellt az Edvard Beneš nevével fémjelzett csehszlovakizmus centralizációs politikája miatt elutasították.²

* A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájának hallgatója.

1943 nyarától a hazai polgári ellenállás legfőbb képviselője Ján Ursíny egyre erőteljesebben támaszkodott a kommunista táborra, elsősorban annak a Szovjetunióval ápolott jó viszonya miatt. A kettejük között létrejött 1943-as úgynevezett karácsonyi egyezmény³ jelentősége nem csupán abban áll, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács létrehozásával egységesítette az ellenállást, miáltal annak kommunista és nem kommunista része közös platformra került, hanem abban is, hogy a nem kommunista ellenállás táborán belül a vezető szerep most már egyértelműen az Ursíny–Lettrich vonal kezébe került, akik a különböző csoportok integrálásával létrehozták a Demokrata Pártot.⁴ Az egyezmény kimondta: „Azt kívánjuk, hogy a szlovák és a cseh nemzet, mint a legközelebbi szláv nemzetek az új Csehszlovákiában kössék össze sorsukat az egyenjogúság alapján. (...) A konkrét rendelkezésekről, különös tekintettel a cseh-szlovák államjogi viszonyokra, szlovák részről kizárólag a szlovák nemzet szabadon választott képviselői dönthetnek.”

A Szlovák Nemzeti Tanács 1/1944. sz. rendelete 1944. szeptember 1-jén deklarálta, hogy Szlovákiában ő gyakorolja a törvényhozói, a kormányzati és a végrehajtó hatalmat. Ez egyáltalán nem felelt meg a londoni csehszlovák emigráns kormány elképzeléseinek, amely a Szlovák Nemzeti Tanácsra maximum egyfajta tartományi szervként volt hajlandó tekinteni.⁵

A kompetencia-problémából adódó gyakorlati nehézségek már ekkor megmutatkoztak. Amikor ugyanis a csehszlovák kormány az 1944. május 8-án Londonban aláírt csehszlovák–szovjet egyezmény alapján át akarta venni a felszabadított területek civil kormányzását, amelyek közé tartozott a Szlovák Nemzeti Tanács által irányított terület is, a szlovákok nyíltan ellenálltak.

A Szlovák Nemzeti Tanács több megnyilvánulása is arra utal, hogy de facto nem fogadta el a csehszlovák kormány fennhatóságát Szlovákiában.⁶ Egyrészt a Londonból küldött kormánydelegációt pusztán közvetítőként kezelte a hazai ellenállás és az emigráns kormány között, semmiképpen sem olyan intézménynek, amely a hazai szervezetek fölött áll, másrészt a Benešsel való 1944. októberi tárgyalások alkalmával Szlovákia önrendelkezésének elismerését határozta meg céljaként.⁷

A megújult köztársaság kormányának összetételéről és programjáról szóló moszkvai tárgyalásokra a szlovák delegáció a Szlovák Nemzeti Tanács 1945. március 2-i memorandumával utazott, amely a kormánytól a tanács elismerését követelte a „szlovák nemzet politikai akaratának egyetlen képviselőjeként”, valamint meglehetősen széles jogköröket követelt a területeknek.

Az elképzelés gyakorlatilag a konföderációt jelentette volna, ahol a központi kormányzat hatáskörébe csak a külügy, a külkereskedelem és a honvédelem tartozott volna.⁸ Ehhez képest a cseh nem kommunista pártok célja az első Csehszlovákia kontinuitásának megőrzése volt a cseh–szlovák viszony bárminemű szerkezeti átalakítása nélkül.⁹ Végül mindkét fél engedni kényszerült.

A kompromisszum eredményeként az 1945. április 5-i kassai kormányprogram deklarálta a szlovákok nemzeti önrendelkezését és elvileg kinyilvánította a két nemzet egyenjogúságát: „A kormány, mint a köztársaság első hazai kormány az új alapelveken nyugvó csehszlovák államközösség megtestesítőjének tekinti magát. Véget vet minden régi viszálynak, és abból kiindulva, hogy a szlovákokat önálló nemzetnek ismeri el, a kormány kezdettől fogva következetesen arra fog törekedni, hogy a cseh-szlovák viszonyban megvalósuljon az egyenlőség elve, s így érvényre jusson a két nemzet közötti valódi testvériség. (...) A Szlovák Nemzeti Tanácsot, a községi és járási bizottságokra támaszkodva nemcsak az önálló szlovák nemzet jogos képviselőjének fogja tekinteni, hanem Szlovákia területén az államhatalom (a törvényhozó, kormányzó és végrehajtó hatalom) hordozójának is (...) A közös állami feladatokat a kormány, mint a köztársaság központi kormánya a

Szlovák Nemzeti Tanáccsal és a Szlovák Nemzeti Megbízottak Testületével, mint a Szlovák Nemzeti Tanács végrehajtó kormány szervével a legszorosabb együttműködésben fogja végrehajtani.

A kormányprogram azonban nem jelölte ki a nemzeti, illetve az országos hatáskörbe tartozó kompetenciákat, amely végül oda vezetett, hogy a szlovákkérdés 1945–48 között áldozatául esett a belpolitikai hatalmi harcoknak.¹⁰

3. Az első prágai egyezmény

A kassai kormányprogramban rögzített status quot megerősítette a Szlovák Nemzeti Tanács 30/1945. sz. rendelete 1945. április 21-én, amely kimondta, hogy a csehszlovák kormány a szlovák ügyekben csak a Szlovák Nemzeti Tanács elnökségével való tanácskozás után avatkozhat be.¹¹ A nemzeti hatóságokról szóló V. elnöki dekrétum tárgyalásain aztán felszínre kerültek a konfliktusok. A tanács ugyanis – ismételten szembeszállva Beneš csehszlovákizmusával és kontinuitás-elméletével – követelte, hogy osszák fel az államhatalmat a központi kormány és a Szlovák Nemzeti Tanács között.¹²

A viták rendezésére hívták össze 1945. június elejére az első prágai tanácskozást, amelyet azonban egy fontos belpolitikai esemény előzött meg. A két kommunista párt ugyanis közös elnökségi ülést tartott. Ezen olyan határozatot fogadtak el, amely a szlovák kommunisták számára előírta, hogy a prágai tárgyalásokon elégedjenek meg a kormány és a tanács hatáskörének kijelölésével és ne forszírozzák a cseh-szlovák viszony föderatív rendezését. A szlovák kommunisták ezzel hátat fordítottak a demokratákkal alkotott közös platformnak.¹³

Az első prágai egyezmény¹⁴ újra kompromisszumot jelentett a Demokrata Párt és a cseh polgári pártok között, végső soron azonban nem állt messze a Szlovák Nemzeti Tanács eredeti elképzelésétől. Az egyezmény elismerte a Szlovák Nemzeti Tanácsot az államhatalom hordozójaként és kijelölte azokat a közös érdekeket, amelyek törvénybe iktatása a parlament megalakulásáig késedelmet szenved. Ezeket az elnöki dekrétumok szabályozták, melyekre a kormány a tanáccsal való egyeztetés után tesz javaslatot. Helyi ügyekben a tanács teljes törvényhozói, kormányzati és végrehajtó hatalmat gyakorol, az egész államot érintő törvényeket pedig a Megbízottak Testületén keresztül érvényesíti. Utóbbi testületileg felelős a kormánynak, a megbízottak személyesen tehát nem tartoznak felelősséggel az illetékes minisztériumok felé.

4. A második prágai egyezmény

A prágai tárgyalások 1946 tavaszán zajló második etapja megváltozott politikai légkörben zajlott.

A Demokrata Párt időközben megerősödött, több elvi kérdésben is módosult az álláspontja, a pártsajtó a kommunisták mellett mind gyakrabban illetve kritikával a központi vezetést is. Amí a cseh-szlovák viszony rendezését illeti, a demokrata politikusok ügyeltek arra, hogy megnyilvánulásaikban kerüljék a „föderáció”, illetve az „autonómia” fogalmakat. Előbbit azért, hogy védekezhessenek a szeparatizmus vádjával szemben, utóbbit pedig már önmagában is kompromittálta a Hlinka-Tiso-féle terhes örökség.

Ráadásul a párt aktív résztvevője kívánt lenni a csehszlovák politikának, többször tettek lépéseket, hogy tevékenységüket kiterjesszék a cseh országrészbe. Így számukra az autonómia passzivitásába való eltemetkezés nem jelentett jövőbeni perspektívát.¹⁵

A párt 1945 júliusában tartott első kongresszusán nyilvánvalóan nyitottak a katolikusok és a parasztság felé, amit a szlovák kommunisták egyértelmű jobbratolódásként értelmeztek.¹⁶

A kommunista párt irányvonalát eközben egyre inkább a prágai vezetés szabta meg, amely a szektás kommunizmus vádjával illette szlovák testvérpártját. 1945 júliusában újabb közös elnökségi ülést tartottak. Az ezen született határozatban leszögezték, hogy az Szlovák Kommunista Párt támogatja a kormányt, valamint új Központi Bizottságot választ, amelynek elnöke Viliam Široky lesz. A felkelés idején kialakult pártvezetés eltávolítása fokozta a prágai vezetésnek való alávetettséget.¹⁷ A határozat a szlovák kommunisták feladatául szabta különböző tömegszervezetek kiépítését és az iparosítás felgyorsítását.

A párt politikája ezek után megváltozott. Egyre inkább a társadalmi-gazdasági szférára fókuszáltak, fő céljukká pedig a Demokrata Párt választási győzelmének a megakadályozása vált. Retorikájukban ettől kezdve a demokraták képviselték a szlovák reakciót, amely veszélyezteti a nemzeti érdekeket.

Több elképzelés is született a Demokrata Párt mozgásterének szűkítésére, végül Široky koncepciója győzött, amely szerint a politikai struktúrát egy harmadik – a hagyományosan nagy társadalmi támogatást élvező politikai katolicizmust összefogó – párt létrehozásával kell megváltoztatni, amely majd szavazatokat vesz el a demokratáktól. A kommunista párt azonban kudarcot vallott, mivel az 1946-os áprilisi egyezményben¹⁸ a Demokrata Párt végül kiegyezett a katolikusokkal, megerősödve indult a választásokon, amit óriási fölényrel megnyert.

A második prágai egyezményt 1946 áprilisában kötötték meg. Ez lényegében a köztársasági elnök szlovákiai jogkörének kiszélesítését jelentette: állami hivatalnokok kinevezési joga, kitüntetések adományozása, amnesztia.¹⁹ A Szlovák Nemzeti Tanács egyhangúlag elfogadta az egyezményt, hiszen teljesült a tárgyalásokkal kapcsolatos legfontosabb célja: az első prágai egyezmény eredményeinek megőrzése.

5. A harmadik prágai egyezmény

Az 1946. májusi választások gyökeresen megváltoztatták Csehszlovákia belpolitikai viszonyait és a cseh–szlovák viszonyt is. Míg ugyanis a cseh országrészben a kommunisták nyerték a választást, Szlovákiában az összehangolt baloldali támadás sem tudta megakadályozni a demokraták győzelmét.

Václav Kopecky kommunista tájékoztatási miniszter szerint „... a kialakult helyzetben szükségszerűen revideálni kell minden Szlovákiát érintő intézkedést, és a szlovákiai fejleményeket teljesen más szemszögből kell szemlélni. Teljességgel megengedhetetlen ugyanis, hogy Szlovákiában ez az államellenes blokk gyakorolja a hatalmat.”²⁰ Mivel a szlovák szervezetekben a választási eredmény következtében a Demokrata Párt abszolút többséget szerzett, megváltoztak a cseh–szlovák viszony rendezésével kapcsolatos álláspontok. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy nem sokkal a választások után a prágai vezetés, lépéseket tett a szlovákiai szervek jogkörének korlátozására.

Ennek eredménye lett az 1946 júniusában aláírt harmadik prágai egyezmény, amely a Szlovák Nemzeti Tanács törvényhozói hatalmát és a Megbízottak Testülete végrehajtói hatalmát egyaránt a központi kormány alá rendelte, így mindkét testületet de facto önállótlan, látszatszervvé degradálta. A rendeletekről a központi kormány döntött, a megbízottak immár személyesen is felelősséggel tartoztak az illetékes minisztereknek, akik saját apparátusuk segítségével is hatalmat gyakorolhattak Szlovákiában.²¹ Ezzel megszűnt az autonóm szlovák jogalkotás.

A demokraták reakciója kétirányú volt. A párt politikusai és az általa delegált megbízottak továbbra is a párt irányvonalához tartották magukat, a központi kormányintézkedéseket igyekeztek saját apparátusuk segítségével érvényesíteni.

Ezen kívül több-kevesebb sikerrel igyekeztek megszerezni a cseh polgári pártok támogatását a kommunisták elleni politikai harchoz. Jozef Lettrich pártelnök az egyezmény aláírása után kifejtette, hogy a szlovákok önrendelkezése nélkül a két nemzet egyenjogúsága nem fog valóra válni, ez pedig szeparatizmushoz vezet. A kommunisták politikai befolyásának növekedését éppen a prágai egyezményben látta és óva intette a cseheket attól, hogy bedőljenek a propagandának.²²

1946 decemberében a két kommunista párt közös elnökségi ülésén deklarálták, hogy széleskörű offenzívát kell indítani a Demokrata Párt ellen, amibe a kormánynak is be kell kapcsolódnia: „A kormány autoritását Szlovákiában feltétlenül a lehető legrövidebb időn belül meg kell szilárdítani. A kommunista miniszterek feladata, hogy az 1946. június 28-i egyezmény értelmében teljes mértékben beavatkozzanak a szlovák ügyekbe és kikényszerítsék a kormányhatalom elismerését. A Szlovák Kommunista Pártnak a Demokrata Párt nacionalista demagógiája elleni harcában támaszkodnia kell a haladó cseh erőkre és a Gottwald-kormányra abban a tudatban, hogy a szlovák nemzeti szervezeteket a többségben lévő szlovák reakció népellenes tevékenységre és a népi demokratikus politika szabotálására használja fel. A kommunista megbízottak feladata, hogy minden esetben, amikor a Megbízottak Testületében a Demokrata Párttal szemben fellépnek, javaslatukat a kormány segítségével keresztülvigyék.”²³

Az offenzíva gyakorlati megvalósítását a nagyszabású államellenes összeesküvés „leleplezése” jelentette, amelynek koncepcióját a kommunista párt már 1945-ben kidolgozta. A mintegy 380 őrizetbe vétellel zárult leleplezés az 1947. őszi politikai válságba torkollott. Az 1947. május 5-i kormányülésen Viliam Široky miniszterelnök-helyettes többször utalt arra, hogy az államellenes összeesküvés már az áprilisi egyezmény idején aktivizálódott és nem zárható ki a demokrata pártvezetés érintettsége sem. Szerinte az egyezmény a fudák propaganda eredménye volt, amely lehetővé tette az egykori Hlinka-párt integrálódását a Demokrata Pártba.²⁴

A „kompromittálódott” Megbízottak Tanácsát leváltották, a cseh polgári pártok azonban nem fogadták el az új testület legitimitását. 1947. november 17-én a Csehek és Szlovákok Nemzeti Frontja elfogadta a harmadik prágai egyezmény kiegészítését,²⁵ amely a megbízottak kinevezésének és visszahívásának a jogát a kormány hatáskörébe utalta. Ezzel a szlovák országrész abszolút alávetett helyzetbe került a prágai kormánnyal szemben.

Ekkorra a demokraták már védekező állásra kényszerültek és utolsó mentsvárként a cseh demokratákra apelláltak, megpróbálva meggyőzni őket arról, hogy a jogköri problémák rendezésének egyedüli járható útja az alkotmánymódosítás, a harmadik egyezmény kiegészítésének valódi célja pedig a kommunisták hatalmának megerősítése. Az elvi támogatás ellenére a cseh pártok végül mégis megszavazták a kiegészítést. A cseh centralista politika diadalmaskodott a demokratikus eszmék fölött.²⁶

6. Összegzés

Dacára annak, hogy a teljes kommunista hatalomátvételre 1948 februárjáig várni kellett, a fentiekből látható, hogy a cseh-szlovák viszonyt a második világháború után is pártpolitikai érdekeknek rendelték alá. Fontosnak tartom kiemelni azt a körülményt, hogy miközben a kommunista párt – részben ugyan taktikai okokból – a demokratákkal való közös platformról indulva végső soron egyfajta nacionalizmusról tett tanúbizonyságot akkor,

amikor Szlovákia autonóm jogállását támogatta és fokozatosan jutott el az elvárható internacionalizmusig, addig a cseh polgári pártoknál éppen ellentétes folyamat játszódott le: a demokrácia eszméje, amely ideológiai síkon összekapcsolta őket a Demokrata Párttal nem volt elég erős ahhoz, hogy legyűrje a nacionalizmust. Ez nemcsak a kommunisták elleni közös fellépést akadályozta meg, hanem hozzájárult ahhoz a frusztrációhoz, amelyet a cseh-szlovák viszony sok szempontból elégtelen rendezése okozott.

JEGYZETEK

- Ivničková, Edita (2008): Slovensko v rokoch 1944–1948: zahraničnopolitické záujmy, predstavy, možnosti a realita. In: Z dejín demokratických a totalitných reţimov na Slovensku a v Československu 20. storočí. Historický ústav SAV. Bratislava. 245. old.
- Syrny, Marek (2006): Tri praţské dohody v politike Democratickej strany na Slovensku v rokoch 1945–1947. In: Pešek, Ján (2006): Kapitoly najnovších slovenkých dejín. Historický ústav SAV. Bratislava. 42–43. old.
- Pekník, Miroslav (1998): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Národné literárne centrum. Bratislava. 326–329. old.
- Syrny, Marek (2004): Vznik a pôsobenie Democratickej strany v SNP. In: Lacko, Martin (2004): Slovenská republika (1939–1945) očami mladých historykov III. Trnava. 367. old.
- Lettrich, Jozef (1993): Dejiny novodobého Slovenska. Archa. Bratislava. 158–159. old.
- A Szlovák Nemzeti Tanács 1944 júliusában levélben közölte Edvard Benešsel, hogy Csehszlovákia újjáalakulása esetén deklarálni kell, hogy a szlovák közéletet a szlovák nemzet választott képviselői fogják alakítani demokratikus szervezeteik segítségével. Ld: Šimrenič, Pavel (2000): Povstalecká Slovenská národná rada. In: Pekník, Miroslav (2000): Pohľady na slovenskú politiku. Veda. Bratislava. 411–412. old.
- Syrny, Marek (2005): Slovenská otázka v občiansko-demokratickom odboji na Slovensku v rokoch 1939–1945. In: Šmigel, Michal – Mičko, Peter (2005): Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historykov IV. Banská Bystrica. 171–172. old.
- Pekník, Miroslav (1998) i. m. 403–406. old.
- Klímeš, Miloš (1965): Ceste ke květnu. Praha. 425–431. old.
- Program prvej domácej vlády republiky, vlády Národného frontu Čechov a Slovákov. Ministerstvo informácií. Košice. 1945.
- Klímeš, Miloš (1965): i. m. 618. old.
- Kaplan, Karel (1995): Dekréty prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty. Brno. 215–229. old.
- Barnovsky, Michal (1993): Na ceste k monopolu moci. Bratislava. 45. old.
- Kaplan, Karel (1992): Praţské dohody 1945–1947. Sborník dokumentu. Praha. 26–34. old.
- Syrny, Marek (2006): i. m. 48–49.
- Kaplan, Karel (1993): Csehszlovákia igazi arca 1945–1948. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony. 233. old.
- Uo. 235–236. old.
- 1946 márciusában a Demokrata Párt katolikus szárny benyújtotta a Nemzeti Front kormányának az új párt, a Keresztény Köztársasági Párt programját, de csak azzal a feltétellel kaptak beleegyezést, hogy nevet változtatnak és támogatják mind a köztársaságot, mind pedig az egykori szlovák állam vezetőinek az elítélését. A Szabadság Párt hivatalos elismerése előtt azonban a demokraták aktivizálták magukat, hogy a konzervatív katolikusokat a párton belül tartsák. A kiegyezésre a katolikus vezetőknek is volt oka. Tartottak ugyanis attól, hogy az új pártot majd reakciónak minősítik, mivel vezetői közül senki sem vett részt a szlovák nemzeti felkelésben. Az egyezmény szerint a Demokrata Párt vezetőségébe és szervezeteibe több jobboldali katolikus kerül majd és a párt támogatni fogja a kommunisták által támadott egyházi iskolákat. L.: Prečan, Vilém (1961): Slovensky katolicizmus pred februárom 1948. Osveta. Bratislava. 97–108. old.

19. Pekník, Miroslav (1998): i. m. 140–146. old.
20. Kaplan, Karel (1993): i. m. 241. old.
21. Kaplan, Karel (1992): i. m. 132–157. old.
22. Čas 1946. június 16. 135. sz. 1. old.
23. Jegyzőkönyv a két kommunista párt 1946. december 2-i közös elnökségi üléséről. In: Šutaj, Štefan (2002): Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944–1948). Slovenská akadémia vied. Košice. 304–306. old.
24. Svrny, Marek (2006): i. m. 55. old.
25. Kaplan, Karel (1992): i. m. 223–229. old.
26. Kaplan, Karel (1993): i. m. 250–251. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barnovsky, Michal (1993): Na ceste k monopolu moci. Bratislava.
- Ivaničková, Edita (2008): Slovensko v rokoch 1944–1948: zahraničnopolitické záujmy, predstavy, možnosti a realita. In: Z dejín demokratických a totalitných režimov na Slovensku a v Československu 20. storočí. Historický ústav SAV. Bratislava.
- Kaplan, Karel (1992): Pražské dohody 1945–1947. Sborník dokumentu. Praha.
- Kaplan, Karel (1993): Csehszlovákia igazi arca 1945–1948. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony.
- Kaplan, Karel (1995): Dekréty prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty. Brno.
- Klimeš, Miloš (1965): Ceste ke květnu. Praha.
- Pekník, Miroslav (1998): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Národné literárne centrum. Bratislava.
- Prečan, Vilém (1961): Slovenský katolicizmus pred februárom 1948. Osveta. Bratislava.
- Program prvej domácej vlády republiky, vlády Národného frontu Čechov a Slovákov. Ministerstvo informácií. Košice. 1945.
- Šimrenič, Pavel (2000): Povstalecká Slovenská národná rada. In: Pekník, Miroslav (2000): Pohľady na slovenskú politiku. Veda. Bratislava.
- Šutaj, Štefan (2002): Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944–1948). Slovenská akadémia vied. Košice.
- Svrny, Marek (2004): Vznik a pôsobenie Demokratickej strany v SNP. In: Lacko, Martin (2004): Slovenská republika (1939–1945) očami mladých historikov III. Trnava.
- Svrny, Marek (2005): Slovenská otázka v občiansko-demokratickom odboji na Slovensku v rokoch 1939–1945. In: Šmigel, Michal–Mičko, Peter (2005): Slovenská republika 1939–1945. očami mladých historikov IV. Banská Bystrica.
- Svrny, Marek (2006): Tri pražské dohody v politike Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1945–1947. In: Pešek, Ján (2006): Kapitoly najnovších slovenských dejín. Historický ústav SAV. Bratislava.